

1807-2007

København tur/retur - via Warszawa og Berlin

Peter Tudvad

Foredrag ved markeringen af Københavns bombardement 2. september 2007. Afholdt i festsalen på Københavns Universitet på Frue Plad.

Man skal have heldet eller en guide med sig, hvis man i vore dages København skal finde spor af »de skrækelige Septemberdage« for 200 år siden. Sådant mindes bombardementet endnu på et godt skjult epitafium på Assistens Kirkegård, men ellers er den nationale katastrofe skrevet i glemmebogen. Når man sammenligner med senere krigsskuepladser som Warszawa og Berlin, hvor henholdsvis stolthed og skam overalt står mejslet i granit, spørger man uvilkårligt, om glemslen dækker over en særlig dansk »Vergangenheitsbewältigung« (omgang med fortiden)?

Kort efter Københavns bombardement i september 1807 udgav lægen Henrich Callisen første del af sine *Physisk Medizinske Betragtninger over Kiøbenhavn*. Endnu stod omfanget af ødelæggelserne ikke klart, så Callisen kunne først tage fuldstændig højde for dem i anden del, der udkom to år senere. Herom skrev han straks i forordet:

»Da jeg fremlagde den første Deel af dette Skrift for mine Medborgere, var Kiøbenhavn fra sin forhen saa blomstrende Tilstand nedstyrtet blandt de ulykkeligste Steder i Europa. Vel havde vor forræderiske Fiende alt den Gang forladt os, men hans troløse og lumske Overfald, som Aartusinde ikke ville formaae at udslætte af Verdens Aarbøger, havde blandt alle Stænder udbredet den skrækeligste Jammer og Elenighed.«

Ingen tvivl om, at København og københavnere var hårdt ramt, men selvom vi nu markerer 200-året for bombardementet, tør man ikke tro Callisen på hans ord om, at årtusinder ikke vil formå at udslætte det af erindringer. Faktisk er det allerede i dag de færreste, der har mere end blot summarisk viden om det. Derfor kan man ikke forvente, at folk ved, hvad man sigter til, når man siger »1807«.

sådan som man kan med »1864« og »1940«.

Man finder jo heller ikke monumenter i det københavnske gadebillede, der i nutiden vidner om den begivenhed, der ikke bare er en af de største katastrofer i hovedstadens historie, men også i landets. Når man går rundt i byen, støder man på landsoldaten med den lille hornblæser til minde om det 19. århundredes to slesvigske krige. Monumenter og mindetavler over de fem besættelsesår i det følgende århundrede finder man i stort tal, det være sig det store monument over 'faldne i dansk og allieret krigstjeneste' foran Kastellet, mindesmærket ved Jeanne d'Arc skolen på Frederiksberg Allé eller de mange plader i husmurene til minde om faldne frihedskæmpere. Men vil man se et minde over 1807, kan man gå forgæves, indtil man når ud på en af kirkegårdene uden for de gamle volde. Således kan man på et epitafium på Assistens Kirkegård læse følgende, hvis man vel at mærke forlader stien og lusker ind mellem nogle træer og buske:

»Her gjemmes den uforglemmelige Anne Elisabeth Schmith fød carstens fød den 17. oktober 1784 død den 2. september 1807. De skrækkelige Septemberdage berøvede Mand og Søn Moder og Søskende denne ædle Kvinde / Hun var een sielden Datter moder og Hustrue / Familiens Trøst og Glæde vi begræde hendes det for tidlige Død og evig skal hun leve i vor Erindring«

Hvorfor spiller 1807 så beskeden en rolle i vores nationale og historiske selvforståelse? Har vi over de 16 døde og 23 sårede under den tyske invasion den 9. april 1940 helt glemt de henved 400 døde og halvanden gang så mange kvæstede, som englændernes belejring og bombardement af København kostede for 200 år siden? Var fem års besættelse værre end syv års krig – eller i alt 13 år inklusive de seks koldkrigsår fra slaget på Reden i 1801 og bombardementet i 1807 – var Schalburtagene og allierede luftangreb på tyske interesser værre end tusinder af bombers ødelæggelse af hele kvarterer i København, var rationering og knaphed værre end statsbankerot og regulær hungersnød i den norske del af den daværende helstat?

Mener vi stadig, at tabet af hertugdømmerne i 1864 var alvorligere end tabet af Norge i 1814, som vi måtte afstå som konsekvens af den ulykkelige krig, der fulgte i kølvandet på bombardementet? Eller må vi ikke snarere som højbådsmanden Olufsen i Henrik Pontoppidans *Lykke-Per* vurdere de to slesvigske krige en smule lavere, nemlig som »disse 'tyskerkrige', hvis ulykker for landet slet ikke kunne måle sig med dem fra krigene mod engelskmanden, som *han* havde set, både den i 1801 og 1807 og 14. Dengang måtte vi pænt af med Norgesland og hele flåden. Se, det var noget at snakke om!«

Man kunne også, hvis man for alvor vil have noget at snakke om, gøre det for dansk mentalitet og historieforståelse kontroversielle, nemlig sætte episoden ind i en europæisk sammenhæng. Så måtte man spørge, om Danmark nødvendigvis gjorde ret i under de skæbnesvangre Napoleonskrige at fastholde den neutralitet, som englænderne endelig tvang os ud af i 1807. Anderledes formuleret måtte

man spørge, om Napoleon da var en mindre trussel mod freden og folkeretten i Europa end sidenhen Hitler og Stalin, selvom de sidste notorisk begik større forbrydelser med deres pogromer, folkemord og udrensninger?

I den sidste ende er det vel et moralsk spørgsmål, hvornår neutralitetspolitikens legitimitet suspenderes af forholdene. Det skal jeg vende tilbage til, men her vil jeg først – både som et apropos til Hitlers bonapartistiske Europapolitik og til moralens politiske betydning som sådan – henvise til Tyskland, hvor fortiden af indlysende grunde spiller en større rolle i samtiden end i Danmark. Jeg sigter til den disciplin, man dér kalder *Vergangenheitsbewältigung*, hvilket tilnærmelsesvist kan oversættes til ‘omgang med (eller bearbejdelse af) fortiden’, i Tyskland frem for alt nazitiden og dens forbrydelser.

Umiddelbart synes *Vergangenheitsbewältigung* alene at være relevant i forhold til skyld og skam, så alene af den grund er vi ikke tilbøjelige til at anvende det på 1807. Da var det jo England, der var agressoren, og Danmark, der var den forurettede part. Om dette i ét og alt er en dækkende beskrivelse af rollefordelingen må dog betvivles, men selv uden at anfægte den vedtagne sandhed om 1807 er *Vergangenheitsbewältigung* også relevant i forhold til bombardementet og alle de diplomatiske forhandlinger og forviklinger, der betingede det.

Således diskuterer tyskerne ikke blot Holocaust som genstand for deres *Vergangenheitsbewältigung*, men også det mislykkede attentat mod Hitler den 20. juli 1944. Selvom de sammensvorne ikke var utvetydige helte, så er attentatet naturligvis ikke noget man skammer sig over. Tværtimod tæller det som en forbilledlig og modig handling vendt mod et totalitært regime, og derfor er der også helt op i vor tid kamp blandt parlamentarikerne i Rigsdagen om, hvem der må betragte de sammensvorne som deres politiske og moralske ophav.

Hermed ser man selvfølgelig også den latente fare for, at *Vergangenheitsbewältigung* skal forfalde til et politisk instrument for parlamentarikere uden oprigtig interesse i det egentlige mål med øvelsen, nemlig at skabe en erindringskultur, der sikrer historien som en bevidst komponent i den nationale identitetsdannelse. *Vergangenheitsbewältigung* er altså ikke noget, man én gang for alle kan gøre sig færdig med, sådan som verbalsubstantivet *Bewältigung* kunne forlede en til at tro. Verbet, hvoraf det er afledt – *etwas zu bewältigen* – betyder nemlig bl.a. at få bugt med noget.

Det var netop denne misforståelse af begrebet, der i 1986 ledte til den såkaldte historikerstrid i Tyskland. Kort fortalt forsøgte nogle historikere at relativere betydningen af Holocaust og den brutale krigsførelse på Østfronten for således endelig at kunne sætte et punktum for 40 års opslidende diskussion. I stedet reagerede ikke mindst Jürgen Habermas så skarpt på udfordringen, at resultatet blev en fortsat – og meget frugtbar – debat om tysk historie og identitet.

Det tætteste, vi i Danmark kommer den tyske historikerstrid og dermed en debat om, hvordan vi indordner fortiden i vores nationale identitet, er utvivlsomt den lejlighedsvis diskussion af samarbejdspolitikken under besættelsen og

indførelsen af dødsstraf med tilbagevirkende kraft efter krigen. Dog ser vi os helst som uskyldige ofre for brutal overmagt og internationale forhold uden for vores indflydelse. Dette gælder såvel besættelsen i 1940 som bombardementet i 1807, som jeg nu vender tilbage til.

Jeg har allerede antydnet en vis indignation eller i det mindste forundring over, at bombardementet fylder så lidt i vores historiske bevidsthed i forhold til besættelsen. Vel er der forskel på begivenheder, der ligger 200 år tilbage i tiden, og andre, der ligger så tæt på vores egen tid, at de ældre og ældste iblandt os endnu kan fortælle førstehåndsberetninger om dem. Men efterhånden som også besættelsen definitivt flytter fra øjenvindernes erindring over i historiebøgerne, vil den formentlig få en mere objektiv karakter. Den vil miste sin næsten sakrosankte status, så den bliver til at sammenligne med andre begivenheder. Og så vil vi endelig forstå, at 1807 havde større historisk betydning end 1940.

Men hvad er det så, der skal erindres? Hvad er det, vi nu skal mindes? Umiddelbart er det vel de konkrete tab, som vi led, de mange døde under bombardementet og de mange andre, der døde i de følgende krigsåre, de mange, der mistede hus og hjem, og de mange, der led nød i trængselsårene. Sådan forholder vi os jo til katastrofer i vores egen tid – terrorangrebet den 11. september 2001, tsunamien i juledagene for tre år siden eller danske soldaters død i tjenesten fjernt fra Danmark – men i dag er vi jo netop samlet her på universitetet og ikke til en mindegudstjeneste i bygningen på den anden side af Frue Plads.

Med andre ord er vi her ikke for at begræde den triste begivenhed, men så meget desto mere for at opnå en mere adækvat forståelse af dens historiske betydning. En sådan når vi ikke blot ved at opremse tabstal eller aflire den evindelige *oneline*r om 'historiens første terrorbombardement'.

Alligevel er udgangspunktet for en ædruelig omgang med historien naturligvis, at vi sætter os ind i de faktiske forhold, som samtiden oplevede dem. For at fatte omfanget og karakteren af katastrofen, må vi forsøge så vel muligt at gøre os samtidige med begivenheden frem for på populærvidenskabelig vis at gøre begivenheden samtidig med os.

Det sidste ender forudsigeligt med, at vi efter at have projiceret billeder fra vores nutidige forståelseshorisont over på den fjerne begivenhed fejlagtigt bilder os ind at have forstået den. »Det var ligesom 11. september«, siger vi måske, men dermed reducerer vi den konkrete begivenhed til en abstrakt genkendelighed, som lader to og fem være lige, og således ofrer vi begivenhedens unikke karakter på formidlingens alter.

Selvfølge kan vi ikke opleve, endsige genopleve begivenheden i forholdet én til én, med al den angst og gru, som københavnernes mødte den med. Men vi kan forsøge at leve os ind i oplevelsen ved at gå ned i tempo og følge begivenhederne dag for dag, mens vi sætter fantasien i spil mellem de lapidariske bulletiner. Vi kan f.eks. tage en årgang af dagbladet *Dagen* og læse den på samme måde, som vi plejer at læse vores daglige avis. Ved på den måde at gå kronologisk frem får vi en spontan fornemmelse af københavnernes usikkerhed

og vantro, da den enorme engelske flåde dukkede op ude på Øresund og viste sig ikke at have fredelige hensigter.

Således fornemmer man allerede nervøsiteten i *Dagen* den 28. juli, da bladet fra England – og med en halv snes dages forsinkelse – rapporterer, at en stor flåde er stukket til søs for at sikre den britiske handels sikkerhed i Nord- og Østersøen. Københavnerne kan derfor forvente, at en del af flåden vil gå ned gennem sundet, hvorom det hedder:

»Alle Lodser, der kjende Farvandet i Sundet og Nordsøen ere tagne i Tjeneste paa disse Skibe. Efterretningerne fra Sundet, skjøndt de bestandig omtale Danmarks Neutralitet, ville, som det hedder, ikke hindre denne Flaades Afsejling. Flaaden torde maaske og i Østersøen have en anden ubekjendt Bestemmelse.«

Da en stor del af flåden allerede den 5. august meldes at have ankret op på reden ud for Helsingør, vil rygtet vide, at den skal til Karlskrona. Næsten lakonisk rapporteres om, hvordan englænderne dagligt indkøber så store mængder kød og grønsager i sundbyen, at priserne stiger og fersk fisk slet ikke bliver til at tænke på for »smaae Folk« [7. aug.]. Flåden vokser og vokser, mens københavnerne kan læse ordlyden af fredstraktaten mellem Frankrig og Rusland, men i sagens natur ikke den fatale aftale om et forbund mod England, som de to kejsere i hemmelighed har indgået.

Den 11. august oplyser *Dagen*, at Hans Kgl. Højhed kronprins Frederik, landets egentlige regent, da kong Chr. VII jo er sindssyg, er kommet til hovedstaden. Han har ellers sit hovedkvarter i Kiel, da arméen i flere år har stået i Holsten for at garantere den danske vilje til at forsvare sin neutralitet over for et eventuelt fransk angreb på den jyske halvø. I sundet ligger der nu flere end 200 engelske skibe, hvis hensigter gøres mere og mere tvivlsomme af indberetningerne fra London:

»Den Il, hvormed Toget af de 10000 Mand er afgaaet, lader slutte til en overraskende Hensigt, hvor Stedet end er. Ministerialbladene forkyndte nylig, som bekjendt, at man med det første vilde høre om mærkværdige Begivenheder. Man holder nu her i London Sundet og Omegnen for Bestemmelsen for det afgaaede Tog med de 10000 Mand.«

Straks den følgende dag berøver et særnummer af *Dagen* københavnerne enhver forhåbning om, at englænderne skulle have andre mål end netop København. Kronprinsen indkalder alt disponibelt mandskab til byens forsvar, men skynder sig selv tilbage til Kiel. I de følgende dage træffes foranstaltninger til den fornødne forsyning af København under en belejring, som tydeligvis vækker associationer til byens belejring af svenskerne i 1658-60.

Dagen gør i den anledning sit til at styrke københavnernes moral ved at minde dem om, hvor tappert de dengang udholdt belejringen og modstod

angrebet. Københavnerne reagerer i stedet med bitterhed mod kronprinsen, der åbenbart ikke som den daværende konge, Fr. III, vil dø i sin rede. Så i *Dagen*, der nu stort set kun rummer efterretninger om englændernes landgang på Sjælland, krigsforberedelserne i København og de første sammenstød på sundet og nord for byen, belæres københavnerne om, at situationen under den engelske belejring er en ganske anden end under den svenske. Derfor bør københavnerne prise sig lykkelige for, at kronprinsen har bevaret sin handlefrihed ved at vende tilbage til arméen frem for at blive i den belejrede hovedstad. I København efterlader han i stedet general Peymann som øverstkommanderende for forsvaret af byen og flåden, som generalen under ingen omstændigheder må overgive til fjenden.

Efter en af de første træfninger, den 23. august, oplyser Peymann, »at de Engelske, foruden Bomber, kastede med et Slags Raketter, som ikke pleie at bruges af policerede Nationer.« Den 31. august kan han glæde københavnerne med, at man under et udfald i Classens Have planmæssigt har afbrændt dens træer og bygninger for at hindre fjenden i at anlægge et batteri så tæt på fæstningen, og at Peymann selv, mindre planmæssigt, er blevet ramt i benet af en kugle.

Lige meget hjælper det, for straks efter, den 1. september, bringer *Dagen* i et ekstraordinært nummer en bekendtgørelse fra Peymann om, at englænderne har stillet ham et ultimatum. Flåden skal overgives England, som leverer den tilbage, når der er opnået en almindelig fred i Europa. Alternativet, som Peymann ikke citerer direkte fra det engelske ultimatum, fremgår af det svar, som han oplyser at have givet englænderne, nemlig:

»at vi vilde underkaste os vor Skiebne, ifald de vare grusomme nok til at forsøge paa at ødelægge en Stad, som ikke havde givet den mindste Aarsag til en saadan Medhandling fra deres Side; men at Ære og Pligt bød os at forkaste ethvert Forslag, der var upassende at gjøre en uafhængig Magt; og at vi havde besluttet at tilbagedrive ethvert Angreb, og til det yderste at forsvare Staden og vor gode Sag, for hvilken vi vare rede til at ofre vort Liv og vort Blod.«

Konsekvensen af Peymanns svar på kronprinsens vegne fik københavnerne at føle dagen efter, da englænderne begyndte deres bombardement af byen. Alt, *Dagen* meddeler i løbet af de fire dage, bombardementerne strækker sig over, er en bekendtgørelse fra Peymann efter den første nats bombardement. Her takker han politi og brandkorps for deres dygtige indsats, som har hindret ilden i at gribe alvorligt om sig.

Fem dage senere meddeler *Dagen* kapitulationen af 7. september, og de følgende dage annonceres diverse dødsfald, men slet ikke i et omfang, der røber, hvor mange døde bombardementerne har kostet. Først den 14. september meddeles kortfattet madam A.E. Smiths død, altså den Anne Elisabeth Schmith, hvis gravskrift jeg allerede har citeret.

Sådan kan begivenhederne punktvis gengives på baggrund af *Dagens* journalistiske rapporter og officielle meddelelser. Det er disse begivenheder, der må udgøre substansen i vores erindringskultur, men kun således, at de som genstand for vores *Vergangenheitsbewältigung* underkastes et kritisk eftersyn. Suspenderer vi kritikken, ender 1807 uden videre som endnu et vidnesbyrd om os selv som sagesløse ofre for større nationernes magtbrynde.

I vid udstrækning *var* vi selvfølgelig ofre i 1807, men lige så selvfølgelig er det, at vi kunne have handlet anderledes i årene op til bombardementet. Med andre ord har en kritik ikke, som nogen straks vil tro, til hensigt at destruere den nationale stolthed, men derimod at etablere en mere dynamisk identitet end den næsten statiske, vi er vant til. Dertil kommer naturligvis, at en redelig omgang med historien ikke uden videre tager den overleverede fortolkning for gode varer, men redeligt undersøger, om den skulle ligge under for forudfattede meninger.

Lad os derfor være fordomsfrie – som vi ynder sige – og modige nok til at se historien i øjnene, selvom vi risikerer at miste nogle bekvemme illusioner.

Som det første er det oplagt at overveje, hvor rimeligt det egentlig er at betegne det engelske bombardement af København som terror. Hvis terror, som det er tilfældet i Politikens *Nudansk Ordbog*, forstås som en »organiseret voldshandling, der fremkalder frygt i en befolkning«, og hvis begrebet i medfør af samme især benyttes om »en politisk begrundet voldshandling, der har til formål at tvinge magthaverne til at imødekomme fremsatte krav«, så må bombardementet entydigt kategoriseres som terror.

Men såvel ordbogens definition som englændernes bombardement savner den vilkårlighed, der i dag forbindes med terror. Bomberne ramte jo ikke i flæng, som vi hævder, men derimod inden for voldene af en fæstningsby, der forsvares som sådan. Formelt er der derfor tvivlsomt, om folkeretten blev overtrådt, for fæstningsbyer er alle dage blevet bombet, hvor mange indbyggere de end har talt. Så ret beset er det eneste nye ved det engelske bombardement våbnene, herunder Congreves raketter, selvom deres ødelæggende virkning synes at være blevet stærkt overdrevet i den samtidige anti-engelske propaganda og den senere historieskrivning.

Hvis vi alligevel fastholder, at København blev udsat for et terrorbombardement, må vi som konsekvens indrømme, at de allierede bombardementer af Nazitysklands store byer i de sidste år af 2. verdenskrig også var det og tilmed i langt højere grad. For i 1807 var det umiddelbare mål ikke at skræmme befolkningen til at opgive støtten til regimet, men at tvinge regimet selv til at udlevere den flåde, som i kraft af dets neutralitet lå som en faretruende fristelse for englændernes fjende, Napolen, der to år forinden havde mistet det meste af sin egen flåde efter nederlaget ved Trafalgar. Englænderne kunne immervæk sejle fra København med 17 danske linjeskibe, lige så mange fregatter, otte brigger og otte mindre skibe samt 26 kanonbåde

Hvor alvorlig en krænkelse af den nationale suverænitet, det engelske krav om flådens udlevering end må forekomme, så var det dog et legitimt mål i en

europæisk krig, hvor England aktuelt havde mistet alle sine allierede med undtagelse af Sverige og nu stod omtrent alene over for Napoleons tilsyneladende uovervindelige armé. I det lys havde bombardementet af København et umiddelbart politisk og militært udbytte – en garanti for, at den danske flåde ikke ville blive brugt til at blokere den for England vitale adgang til Østersøen – hvad man derimod ikke kan sige om bombardementerne af de tyske byer mere end hundrede år senere. Disse bombardementer tjente intet militært formål, og stik mod hensigten samlede de massive ødelæggelser indbyggerne bag naziregimet mod de allierede.

At bombardementet af København ikke desto mindre var æreløst, giver næsten sig selv, men dét er en engelsk sag, en sag for *deres Vergangenheitsbewältigung*, som de for så vidt allerede tog fat på, umiddelbart efter bombardementet var blevet kendt i London. Her mødte regeringen nemlig hård kritik fra oppositionen i parlamentet og i pressen. Ja, det skulle endda have været almindeligt om visse gerninger at sige, at de var ‘æreløse som toget mod København’. Derimod var der under 2. verdenskrig kun beskeden kritik i England af brandbombningen af de tyske byer, som det vist kun var den anglikanske kirke, der vovede at ytre sig kritisk om.

I øvrigt kan sammenligningen mellem begivenhederne i det 19. og det 20. århundrede tjene til en besindelse på, at der nok i krige som dem under Napoleon og Hitler er et væsentligt valg, men ikke et absolut valg mellem godt og ondt, snarere mellem ondt og knap så ondt.

Imidlertid er det symptomatisk for store dele af historieskrivningen, at Danmarks valg – hvis muligheden af et sådant overhovedet indrømmes – slet ikke forstås som et moralsk valg, men prompte reduceres til en realpolitisk kalkyle inden for grænserne af et deterministisk verdensbillede. Det seks år lange politiske forspil til bombardementet i 1807 fremstilles derfor som en kæde af begivenheder, der med nødvendighed ledte frem til katastrofen.

Således hævder Henning Søby Andersen i sin bog, *En lus mellem to negle*, at ikke engang det 18. århundredes legendariske udenrigsminister, A.P. Bernstorff, kunne have undgået katastrofen i 1807. Måske ikke, men det betyder jo ikke, at Danmark var forhindret i at træffe et valg mellem England og Frankrig! Så i stedet anstrænger Søby Andersen sig for at skildre den forskertsede valgmulighed som et dilemma. Som en lus mellem to negle befandt vi os midt mellem den stærkeste sømagt, England, og den stærkeste landmagt, Frankrig, og hvad skulle vi så gøre, når vi – landfaste med kontinentet og i besiddelse af Norge samt diverse oversøiske kolonier – var afhængige af begge magters velvilje? Hermed er både dilemmaet og valget tømt for moralsk betydning, som om stormagternes respektive idéer om den europæiske orden ingen rolle spillede – og ingen rolle burde spille – for de danske dispositioner!

Tilmed skitserer Søby Andersen dilemmaets omfang så radikalt, at Danmark ved at alliere sig med England, som faktisk havde vores sympati, ville risikere en fransk reaktion i form af en prompte besættelse og udplyndring af Jylland samt blokade af korntransporten til Norge, der hurtigt ville blive ramt af

hungersnød. En sådan risiko drøftede kronprins Frederik utvivlsomt med Christian og Joachim Bernstorff, begge sønner af A.P. Bernstorff og henholdsvis udenrigsminister og direktør for udenrigsministeriet. Om der vitterligt var overhængende fare for en så dramatisk konsekvens af at bryde neutraliteten og alliere sig med England er derimod tvivlsomt, ikke mindst fordi man på den måde havde skaffet sig tid til at træffe sine forholdsregler.

Faktum er, at det i stedet – da Danmark efter bombardementet allierede sig med franskmændene – blev englænderne, der blokerede korntransporten til Norge, som snart efter led under en katastrofal hungersnød. Derfor er det fristende i stedet at indrømme en af det 19. århundredes krigshistorikere, Carl Th. Sørensen, at regeringen, hvis den i 1807 havde gjort sig klart, at det var *nu*, afgørelsen skulle falde, utvivlsomt ville have valgt parti for England. Sørensen skriver:

»Thi derom var både kronprinsen, brødrene Bernstorff og hele landets oplyste befolkning på det rene, at en krig mod England var den største ulykke, der kunne times de forenede riger under de daværende forhold, da den også ville ledsages af en krig mod Sverige. Danmarks og Norges for øjeblikket så blomstrende handel ville knækkes, berøvet sine indtægtskilder og spærret fra Danmark ville Norge blive Sveriges bytte, Sjælland ville blive erobret eller blokeret, og rigerne i det hele ødelagt. En krig med Frankrig ville have Holstens og en del af den nordlige halvø tab til følge, men langt op kunne de franske ikke trænge i den 'cul de sac' [blindgyde], som den danske halvø efter Napoleons betegnelse dannede.«

Vi må altså snarest erkende, at vi lod tilfældighederne afgøre, at vi trods sympatien for England blev allieret med Frankrig og forblev Napoleons allierede helt frem til hans afgørende nederlag i 1814. Uvilkårligt ledes tanken hen på den danske samarbejds politik under de tre første besættelsesår, fra invasionen i 1940 til tyskernes fatale nederlag ved Stalingrad og Kursk i 1943. Da sympatiserede vi også med England, der indtil den amerikanske og russiske inddragelse i krigen stod fuldstændig isoleret og blot kunne se til, mens Danmark mere eller mindre nødtvungent bidrog med forsyninger til den tyske krigsmaskine.

Endnu en parallel mellem de to krige vil jeg driste mig til at fremdrage, nemlig mellem vores stædigt fastholdte neutralitet før bombardementet og den ikke-angrebspakt, vi i 1939 indgik med Hitlertyskland. Pagten var selvfølgelig absurd, al den stund Tyskland umuligt kunne nære frygt for et dansk angreb, men den bekræfter det indtryk, som man allerede får af begivenhederne i begyndelsen af det 19. århundrede: at vi gerne fører – eller i hvert fald førte – en lukrativ handels politik i ly af en politisk neutralitet.

Før 1807 overvejede vi tilsyneladende ikke, at vores dogmatiske fastholden ved neutraliteten kunne være til større fordel for den ene af parterne end for den anden. Men englænderne mente af gode grunde, at den danske neutralitets politik

– dvs. den danske frygt for Frankrig – forvaltedes til fransk fordel, hvad de selvfølgelig ikke kunne acceptere. Den engelske opfattelse, som man bestemte godt kan dele, var, at danskerne under de givne omstændigheder forvaltede deres neutralitet som en *de facto* partiskhed over for den umiddelbart stærkeste part. Og derfor er det også vanskeligt at bebrejde englænderne den såkaldte *Order in Council* af 7. januar 1807, der netop skulle ramme den neutrale transport og handel under ikke mindst dansk flag, da den i vid udstrækning var til fordel for Frankrig. Kort forinden, den 21. november 1806, havde Frankrig og dets allierede dekretet et forbud mod at lade engelske skibe anløbe deres havne, den såkaldte fastlandsspærring.

Kun i abstrakt forstand er neutralitet at forstå som absolut neutralitet, for i kraft af landets konkrete relationer til andre lande vil den altid praktiseres til fordel for dette eller hint. Man opererer ikke i et vakuum, så hvis man fastholder sin neutralitet hinsides den afgørelsens stund, hvor det ikke længere giver mening at udsætte valget, så ender man i bedste fald i isolation. Derfor blev det neutrale Danmarks politiske spillerum stadig mindre i takt med udviklingen, først det preussiske nederlag til franskmændene ved Jena og Auerstädt i 1806 og dernæst det russiske ved Friedland i 1807. Men denne udenrigspolitiske klaustrofobi kunne kronprins Frederik have sprængt, sådan som Alexander løste den gordiske knude med et hug af sit sværd, nemlig ved ganske enkelt at vælge.

I stedet forudsætter man – og her tænker jeg både på datidens politiske beslutningstagere og på en del senere historikere – i stedet forudsætter man, at neutralitet under alle omstændigheder er legitim. Det var den i det mindste ikke ifølge antikkens vise Solon, der gav en lov mod dem, der »i deres sorgløshed nøjedes med at afvente begivenhedernes udfald«. Således skulle enhver, der ikke kæmpede aktivt på én af siderne under en borgerkrig, kendes æreløs og miste sin borgerret.

Man kan roligt sige, at der i årene forud for 1807 herskede en europæisk borgerkrig. I den valgte Danmark at afvente begivenhedernes udfald, og dermed forskertede vi som nævnt muligheden for selv at vælge side. Når englænderne tilbød os en alliance, lød svaret bestandigt, at vi gerne tog imod en sådan, men først, hvis landets grænser blev krænket af en fransk invasion. Vi ville altså ikke træffe et principielt valg, men vente til omstændighederne valgte for os. Anderledes udtrykt ville vi ikke tage en beslutning, før vi havde ryggen mod muren, ja, sågar ikke før muren styrtede sammen over hovederne på os – hvad man jo roligt kan sige, at den gjorde for mere end én københavner i disse dage for 200 år siden ...

Jeg forlader 1807, og jeg forlader Danmark for at slå et smut omkring to europæiske hovedstæder, som senere har delt skæbne med København, nemlig Warszawa og Berlin. Og jeg lægger ud i Warszawa, hvor jeg for nogle få måneder siden tilfældigvis opholdt mig på årsdagen for den tyske kapitulation i Danmark den 4. maj 1940. I betragtning af, hvor enorme ødelæggelser Warszawa blev udsat for under krigen, og hvor mange menneskeliv der her gik tabt, var det med en vis beskæmmelse, jeg på de danske avisers hjemmesider

kunne læse, hvordan man i København fortsat erindrede besættelsen som 'de fem forbandede år'.

Naturligvis nægter jeg ikke, at 1940-45 var mørke år, men når man også kalder dem forbandede eller onde, så savner man et tilstrækkelig stærkt udtryk til betegnelse af polakkernes oplevelser i 1939-45. Polakkernes lidelser gør selvfølgelig ikke danskernes mindre, men hvis vi vil besinde os på, at besættelsen faktisk var en del af en verden i krig – af et Europa i hagekorsets skygge – så ville vi være nødt til at rangere vore lidelser et godt stykke under polakkernes og derfor også til at moderere vores udtryk om besættelsen.

I forhold til tyskernes ødelæggelser i Polen var besættelsen af Danmark, som en frihedskæmper har udtrykt det, en ren og skær 'operettebesættelse'. Og når vi alligevel taler om den som 'de fem forbandede år', så vidner det om, at vi ikke ser den i sammenhæng med den kamp, som andre førte mod Nazityskland. Vi ser os groft sagt ikke som en del af Europa.

Hvis man i stedet sammenligner med det engelske bombardement af København i 1807, er der noget andet, der slår en, når man i dag går rundt i Warszawa. Her skorter det nemlig ikke på mindesmærker og monumenter til erindring om byens vanskæbne. Tværtimod kan man dårligt gå gennem en gade i det centrale Warszawa uden at støde på en påmindelse om, hvor mange polakker der døde her under opstanden i 1944, der som bekendt endte med den totale ødelæggelse af byen. Den gamle bydel, Stare Miasto, ligner på sort-hvide fotos Københavns Klædebokvarter, som malerne så det efter bombardementet i 1807. Men dér, i København, manes fodgængerne ikke til erindring af ødelæggelserne.

Jeg vil absolut ikke anbefale, at man plastrer København til med mindetavler over så og så mange dræbte i den og den gade under det engelske bombardement. Men et par stykker kunne der nok blive plads til, ligesom vi godt kunne tåle, at bombardementet fyldte lidt mere i vores identitetsskabende erindring – men altså vel at mærke uden, at vi ender med at se os selv som sagesløse ofre. Det bør naturligvis heller ikke være sådan, at en englænder ikke kan gå gennem byen uden at skamme sig, sådan som en tysker i vore dages Warszawa omtrent må løbe spidsrod mellem de mange anklager, der møder ham på hvert et gadehjørne.

Når den tyske turist – træt af bestandigt at mindes om, hvad hans far eller bedstefar har forvoldt af fortræd i Warszawa – vender hjem til Berlin, så får han ikke just ro til at lægge historien bag sig. For også i Berlin er der masser af mindesmærker, der maner til national selvransagelse. Det er der jo sandt for dyden også grund til, og naturligvis har tyskerne langt bedre grund til det end danskerne. Alligevel kunne vi nok lære ét og andet af den tyske erindringskultur, for dens materielle udtryk består af meget andet end Holocaustmindesmærket ved Brandenburger Tor.

Jeg tillader mig at nævne et enkelt eksempel, som især har imponeret mig, nemlig det relief, som i 1971 blev opsat i Bismarckstrasse ved siden af Deutsche Oper. Her blev den unge student Benno Ohnesorg fire år tidligere slået ihjel af politiet under sin fredelige deltagelse i en demonstration mod shahen af Persien.

Det er netop dette umotiverede drab, relieffet afbilder i al sin ubarmhjertighed, hvilket for mig udtrykker en forbilledlig vilje til selvkritik. Det er immervæk statsmagten, der her fremstiller sig selv i et overgreb på borgeren.

Hvorom alt er, kan man konstatere, at både Warszawa og Berlin i modsætning til København har umådeligt mange monumenter og mindeplader, men med den indbyrdes forskel, at polakkerne bestandigt hædrer sig selv som helte og begræder sig som ofre, mens tyskerne skammer sig som bøddler og kun akkurat tør mindes egne lidelser under de allierede bombardementer af deres hovedstad.

Skal vi i København skabe en levende erindringskultur, kan vi passende skele til Warszawa og Berlin for mellem disse to poler at genfinde vores egen historie. Hidtil synes vi at have set en uoverkommelig modsætning mellem stoltheden og skammen, så vi enten i vanlig forurettelse har fokuseret ensidigt på den sårede stolthed eller helt har opgivet at inkorporere 1807 i vores selvforståelse. Mytologisering af os selv som uskyldige ofre eller opløsning af den genstridige modsætning i ren glemsel er selvfølgelig bekvemme løsninger, men ikke synderligt produktive i forhold til en realistisk og dynamisk identitetsdannelse.

Naturligvis plæderer jeg ikke for spektakulære skamstøtter i København. Tværtimod kunne jeg som udgangspunkt tænke mig, at man endelig hædrede nogle af de københavnere, som under bombardementet kæmpede hårdt og heltmodigt for at begrænse deres bysbørns lidelser, nemlig politiet og ikke mindst brandmændene. Således udstedte general Peymann efter den første bombardementsnat følgende bekendtgørelse, som man samme dag kunne læse i *Dagen*:

»Politiet og Brandkorpset have under Bombardementet i Nat viist en Iver og en Anstrængelse, som ikke kunde være større. Denne deres rosværdige Virksomhed kunne vi takke for at Ilden, som paa nogle Steder i Staden opkom af Fjendens Bomber, Ildkugler og Brandraketter, strax blev slukket. / Jeg føler mig derfor pligtig herved offentlig at bevidne Politiets og Brandkorpsets heele Personale min erkjendtligste Tak.«

Man tænker næsten uvilkårligt på de brandmænd, der 11. september 2001 kæmpede mod flammerne i New York. Udfordringen i København var nok af en anden karakter, men ikke mindre, så når amerikanerne kan hædre brandmændene som helte, så kan vi det vel også. En enkelt anonym brandmand kunne nok fortjene at mindes her ude på Frue Plads midt mellem alle de gejstlige og akademiske honoratiores.

På den anden side skal vi også passe på med at individualisere katastrofen for meget ved alene at fokusere på enkelte skæbner, for så mister vi blikket for den større sammenhæng, der betingede den. Vi har nemlig i forvejen en tilbøjelighed til at gøre alt i historien individuelt, konkret og tilfældigt, så den hyppigt kun spores i mindeplader over besættelsestidens faldne frihedskæmpere eller gravskrifter over ofrene for de tre forbandede bombardementsnætter. Det er som om, vi er blevet så bange for den store historie, at vi i stedet tygger drøv på den

lille. Vi ser ikke bombardementet i 1807 som et slag mellem forskellige ideologiske anskuelser, men i sit maksimum som den lille nation, der krænkes af den større. Alt subsumeres under den lille historie, den individuelle, intet under den store, idéernes.

Sammenfattende vil jeg vove den påstand, at bombardementet, tabet af flåden og afståelsen af Norge ligger som et skjult traume under vores senere historie. Ikke blot forstået som et kompleks, vi ikke vil være ved, men som en historie, vi ikke vil tage på os! Historien om, hvordan vi i et dogmatisk forsvar for vores neutralitet, forskertseede muligheden for selv at handle – for at vælge mellem et liberalt England og et totalitært Frankrig – og én gang for alle satte os fast i den bekvemme indbildning, at vi som en lus mellem to negle altid ville komme til kort over for de europæiske stormagter!

Europa var og blev vores skæbne, men stærkt decimeret valgte vi at hytte os i en illusorisk forestilling om at kunne og burde holde os udenfor. Den illusion har fulgt os langt op i vores egen tid, hvor end ikke den tyske besættelse for alvor har rokket ved vores identitet. Politisk er vi nok blevet en del af Europa, men ikke mentalt. Derfor refererer vi stadig til besættelsen som »de fem forbandede år«, så polakkerne kommer i bekneb for et tilstrækkeligt stærkt udtryk for den kamp mod Nazityskland, der kostede dem seks millioner menneskeliv og en udbombet hovedstad.

I forurettelsen over at blive besat glemmer vi ikke bare polakkernes og andre nationers skæbne, men glæder os endda over, at København ikke blev bombet af tyskerne – mens vi snarere burde overveje, hvordan det gik til, at hovedstaden fuldstændig nytteløst blev bombet sønder og sammen under de tre forbandede septembernætter for to hundrede år siden.

Tak!